Stylistics Studies of the Holy Quran

Print ISSN 2645-5714
Online ISSN 2676-6035

The Metaphorical System of Envy in Ethical Narrations and Its Mutual Reinforcement with the Holy Qur'an

Norouz Amini [1], **Sajjad Noorbakhsh Vishkaei** [2]

1. Assistant Professor, Department of Qur'anic and Hadith Sciences, Faculty of Literature and Humanities, University of Guilan, Iran. (Corresponding Author) Email: norouz.amini@guilan.ac.ir
2. M.A. Student in Theology (Qur'anic and Hadith Sciences), Faculty of Literature and Humanities, University of Guilan, Iran. Email: sajjadnoorbakhsh2023@gmail.com

Research Article

Extended Abstract

Research Objective: This study aims to examine the metaphorical system underlying the concept of ḥasad (envy) in Islamic ethical traditions and elucidate how it interacts and operates synergistically with the conceptual structures of relevant Qur'anic verses. As one of the fundamental moral vices, ḥasad is not only condemned in religious texts but is also associated with implicit layers of meaning and various psychological and social consequences. A deeper understanding of this concept therefore requires re-examining it within the framework of cognitive linguistics and conceptual metaphor theory. The primary objective of this study is to demonstrate how the metaphors employed in ḥadīths draw on concrete source domains to make the concept of envy more tangible and comprehensible, and how this metaphorical structure, through its conceptual interaction with Qur'anic verses, contributes to deepening meaning and reinforcing the ethical message. The study also seeks to investigate how semantic synergy between the Qur'an and ḥadīth is established in the representation of this moral vice and to elucidate the role of metaphor as a mechanism of ethical cognition.

Research Method: This study adopts a descriptive-analytical method, with its theoretical framework grounded in conceptual metaphor theory, particularly the approaches of George Lakoff and Mark Johnson. First, ethical traditions concerning envy were collected from authoritative ḥadīth sources, and the linguistic and conceptual metaphors employed in them were identified. At the initial stage, the different types of metaphors used in these traditions, including tabʿiyyah, makniyyah, taḥqīqiyyah, aṣliyyah, takhyīliyyah, and muṭlaqah, were analysed. These metaphors were subsequently examined in terms of the structure of conceptual mappings between source and target domains. In the next stage, Qur'anic verses addressing themes related to envy, including verse 54 of Sūrat al-Nisāʾ (Qur'an 4), verse 8 of Sūrat Yūsuf (Qur'an 12), verse 90 of Sūrat al-Baqarah (Qur'an 2), and verse 14 of Sūrat al-Shūrā (Qur'an 42), were

Received: 28 May 2025 | **Received in revised from:** 07 August 2025 | **Accepted:** 08 August 2025 | **Published online:** 23 October 2026

How to cite: Amini, N. & Noorbakhsh, S. (2026). The Metaphorical System of Envy in Ethical Narrations and Its Mutual Reinforcement with the Holy Qur'an. *Stylistics Studies of the Holy Quran*, 10(2), 10–33.

https://doi.org/10.22034/sshq.2025.526457.1551

© 2026 | authors retain the copyright and full publishing rights.

style.quran.ac.ir

Article type: Research Article

Published by: Department of Qur'anic Exegesis and Sciences

identified and compared with the metaphors found in the ḥadīths in terms of their conceptual structures. This comparison revealed conceptual synergy between the two textual sources, constituting a clear instance of intertextuality in religious texts. According to the theory of intertextuality, first developed by Julia Kristeva, shared or complementary metaphorical elements reinforce meaning and deepen the ethical message in the recipient's mind.

Findings: The findings indicate that, in Islamic traditions, envy is portrayed not merely as a psychological state but also as a destructive and concealed force that threatens faith, morality, and social relationships. Metaphors such as "envy is fire," "envy is an uncontrollable force," "envy is a corrupting substance," and "envy is a hidden disease" draw on the tangible properties of their respective source domains, such as burning, destruction, instability, and contamination, to provide a more concrete understanding of the existential dimensions of envy. The Holy Qur'an, in turn, employs concepts such as rancour, denial of divine favour, the desire for exclusivity, and discord to portray envy as a factor contributing to human misguidance and spiritual downfall. This conceptual commonality indicates linguistic and intellectual interaction between ḥadīth and the Qur'an. Through the recurrence of corresponding or complementary metaphors, the conceptual synergy between these two sources brings the semantic dimensions of envy into sharper focus and reinforces the effectiveness of the ethical message. These findings demonstrate that metaphors serve not only an explanatory function but also fulfil educational, emotional, and cautionary functions.

Conclusion: The findings of this study indicate that the metaphorical system of ḥasad in Islamic ethical traditions comprises a coherent, multilayered, and purposeful network of metaphors that deepens the recipient's ethical understanding. Beyond their linguistic and rhetorical effects, these metaphors possess a cognitive structure that clarifies abstract moral concepts and makes them more readily comprehensible. Through their interaction with the Qur'an, these metaphors give rise to a form of semantic synergy that can be understood as an intertextual mechanism for reinforcing the religious message. Within this shared representation, envy emerges as a dark, concealed, and destructive force that leads human beings away from the light of faith towards the darkness of disbelief and discord. Accordingly, metaphors are not merely literary or linguistic devices; they also play an indispensable role in religious education and the moral reform of the recipient. This study demonstrates that examining metaphor in religious texts offers a new avenue for gaining a deeper understanding of ethical concepts and recognizing the role of religious language in guiding the intellectual and spiritual development of society.

Keywords: Ḥasad (Envy); Qur'an and Ḥadīth; Conceptual Metaphor; Islamic Ethical Traditions; Conceptual Synergy; Intertextuality

مطالعات سبک‌شناختی قرآن کریم
Print ISSN 2645-5714
Online ISSN 2676-6035

بررسی نظام استعاری «حسد» در روایات اخلاقی و هم‌افزایی آن در قرآن کریم

نوروز امینی [۱]، **سجاد نوربخش ویشکائی** [۲]

۱. استادیار گروه علوم قرآن و حدیث، دانشکده ادبیات و علوم‌انسانی، دانشگاه گیلان (نویسنده مسئول)
ایمیل: norouz.amini@guilan.ac.ir

۲. دانشجوی کارشناسی‌ارشد الهیات - علوم قرآن و حدیث، دانشکده ادبیات و علوم‌انسانی، دانشگاه گیلان
ایمیل: sajjadnoorbakhsh2000@gmail.com

پژوهشی

چکیده

در سال‌های اخیر، تحول بنیادین در نظریه‌های زبان‌شناسی شناختی، به‌ویژه در حوزهٔ استعارهٔ مفهومی، موجب بازتعریف جایگاه استعاره از یک ابزار صرفاً بلاغی به سازوکاری شناختی برای مفهومی‌سازی مفاهیم انتزاعی و اخلاقی شده است. این رویکرد نوین امکانی فراهم می‌آورد تا مفاهیمی چون «حسد» که در متون دینی با پیچیدگی معنایی و کارکردی همراه است، از منظر تازه‌ای بازخوانی شود. پژوهش حاضر با تمرکز بر نظام استعاری حسد در روایات اسلامی و تحلیل تعامل آن با آیات قرآنی، به بررسی چگونگی بازنمایی این رذیلت اخلاقی در قالب نگاشت‌های مفهومی میان حوزه‌های عینی و انتزاعی پرداخته و با بهره‌گیری از روش توصیفی-تحلیلی و در چارچوب نظریه استعارهٔ مفهومی، استعاره‌های روایی حسد نظیر «آتش»، «نیرویی سرکش»، «مادهٔ فاسدکننده» و «بیماری پنهان» استخراج و مورد تحلیل قرار گرفته‌اند. این استعاره‌ها در قالب ساختارهای مبدأ و مقصد، به بازسازی شناختی مفهوم حسد می‌انجامند و لایه‌های معنایی آن را برجسته کرده، سپس با بررسی آیات محوری، همچون آیهٔ ۵۴ سورهٔ نساء، آیهٔ ۸ سورهٔ یوسف، آیهٔ ۹۰ سورهٔ بقره و آیهٔ ۱۴ سورهٔ شوری، چگونگی تعامل مفهومی قرآن با این شبکهٔ استعاری روشن می‌گردد. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که حسد در متون روایی و قرآنی، از طریق نظامی استعاری و چندلایه، به‌مثابهٔ نیرویی مخرب، پنهان و ضد ایمان تصویر می‌شود. این بازنمایی استعاری، با ایجاد هم‌افزایی مفهومی و زبانی میان قرآن و حدیث، ضمن تعمیق فهم اخلاقی، فرایند نهادینه‌سازی پرهیز از حسد در ذهن مخاطب را تسهیل می‌کند.

کلیدواژه‌ها: استعاره، بینامتنیت، حسد، روایات اخلاقی، قرآن و حدیث، هم‌افزایی مفهومی.

تاریخ دریافت: ۰۷ خرداد ۱۴۰۴ | **تاریخ اصلاح:** ۱۶ مرداد ۱۴۰۴ | **تاریخ پذیرش:** ۱۷ مرداد ۱۴۰۴ | **تاریخ انتشار آنلاین:** ۰۱ آبان ۱۴۰۵

استناد به این مقاله: امینی، نوروز و نوربخش، سجاد. (۱۴۰۵). بررسی نظام استعاری «حسد» در روایات اخلاقی و هم‌افزایی آن در قرآن کریم. *مطالعات سبک شناختی قرآن کریم*، ۱۰(۲)، ۱۰-۳۳.

https://doi.org/10.22034/sshq.2025.526457.1551

۱۴۰۵© نویسندگان دارنده حق مولف مقاله خود بدون محدودیت هستند
نوع مقاله: پژوهشی **ناشر:** دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم
style.quran.ac.ir

۱. مقدمه

در مطالعات زبان‌شناختی، زبان، نه صرفاً ابزاری برای انتقال معانی، بلکه ساختاری پویا برای صورت‌بندی مفاهیم و سازمان‌دهی اندیشه تلقی می‌شود. در این میان، استعاره یکی از بنیادی‌ترین سازوکارهای شناختی و زبانی است که نه‌تنها کارکردهای زیبایی‌شناختی و بیانی دارد، بلکه به‌مثابهٔ ابزاری برای تفکر و فهم مفاهیم پیچیده و انتزاعی عمل می‌کند. رویکرد زبان‌شناسی شناختی در دهه‌های اخیر، نظرات منتشرشده از جورج لیکاف و مارک جانسون به شکل چشم‌گیری جایگاه استعاره را از سطح کاربردهای بلاغی سنتی به سطح ساختارهای مفهومی ارتقا داده است. (هاشمی، ۱۲۲:۱۳۸۸). در این چارچوب، مفهوم نظام استعاری[1] به مجموعه‌ای از استعاره‌های مرتبط اطلاق می‌شود که پیرامون یک مفهوم مرکزی شکل می‌گیرد و در قالب حوزه‌های مبدأ و مقصد، شبکه‌ای مفهومی را می‌سازد. مطابق با این نظریه، هر استعاره صرفاً یک رابطهٔ لفظی نیست، بلکه بازتابی از یک ساختار در ذهن انسان است که منجر به ایجاد معنا بین دو حوزهٔ ملموس‌تر (مبدأ) و دیگری انتزاعی‌تر (مقصد) می‌شود؛ برای مثال، در استعارهٔ «حسد آتشی است که ایمان را می‌سوزاند»، حوزهٔ مبدأ «آتش» و ویژگی‌های آن (سوزندگی، تخریب، گرما) به حوزهٔ مقصد «حسد» منتقل می‌شود تا تأثیر مخرب آن درک‌پذیرتر گردد.

در چنین رویکردی، ساختار مفهومی[2] مجموعه‌ای از طرح‌واره‌های ذهنی است (صفوی، ۱۳۹۹: ۳۶۷ و ۳۶۸) که در درک مفاهیم پیچیده، همچون رذایل اخلاقی، به کار گرفته می‌شود. از طرفی ساختار مفهومی قرآن، خود، بستر پویایی برای شکل‌گیری «نظام‌های استعاری» است (قائمی‌نیا، ۱۶۸:۱۴۰۳) که با سازوکارهای زبانی، مفاهیم را در قالب‌های تصویری و تجربی بازنمایی می‌کند. در ادامهٔ این فرایند، هنگامی که نظام‌های استعاری روایات را با ساختار متنی متفاوت در تعامل با قرآن قرار دهیم، پدیده‌ای به نام هم‌افزایی مفهومی شکل می‌گیرد؛ این مهم را حالتی گویند که در آن دو یا چند نظام مفهومی یا زبانی با تأکید بر عناصر مشترک یا مکمل، معنا را نه فقط منتقل، بلکه تعمیق و بازآفرینی می‌کند. (اکبرپور کیاسری و غیاثوند، ۱۴۰۱: ۸-۱۰)؛ این قاعده در نظریه‌های ادبی و نشانه‌شناسی، «بینامتنیت»[3] نام دارد که نخستین بار ژولیا کریستوا[4] توسعه داد. کریستوا می‌گوید هیچ متنی جزیره‌ای جدا از دیگر متون نیست؛ این سخن دقیقاً همان نکته‌ای را تبیین می‌کند که در تحلیل کارکرد استعاره‌های دینی نیز می‌توان یافت: استعاره‌ها در خلأ عمل نمی‌کنند،

1. metaphorical system.
2. conceptual structure.
3. Intertextuality.
4. Julia Kristeva.

سال دهم
شمارهٔ دوم
پیاپی: ۱۹
پاییز و زمستان
۱۴۰۵

بلکه در شبکه‌ای از متون هم‌افق و هم‌سویه (قائمی‌نیا، ۱۴۰۲: ۴۴۵)، مانند قرآن، حدیث، دعا، متون عرفانی و ادبی، معنا می‌گیرند و از یکدیگر تغذیه می‌کنند.

پژوهش پیش رو، براساسِ این پیش‌فرض نظری، به تحلیل نظام استعاری «حسد» در روایات می‌پردازد و سپس این نظام را در تعامل با آیات قرآنی مربوط با جان‌مایهٔ حسد قرار می‌دهد تا چگونگی تحقق هم‌افزایی مفهومی میان دو گفتمان حدیثی و قرآنی را بررسی نماید. استعاره‌های روایات مورد بحث، گاه به‌صورت «مکنیه» و گاه در قالب «تحقیقیه» یا «اصلیه» و... ظاهر می‌شوند که به کارکردهای تأثیرگذار اخلاقی منتهی می‌گردند. در قرآن نیز حسد گاه با مفاهیم آتش، بیماری، کینه یا انکار تقدیر الهی آمیخته می‌شود که بازنمایی مفهومی (صفوی، ۱۳۹۹: ۵۶ و ۵۷) درک وجودی آن را عینی می‌سازد (قائمی‌نیا، ۱۴۰۳: ۲۶۷ و ۲۶۸). این استعاره‌ها در روایات پیش رو، باوجود تفاوت در ساخت زبانی در شبکه‌ای از مفاهیم مشترک و مکمل با قرآن قرار گرفته‌اند که موجب هم‌افزایی در معنا، تشدید پیام اخلاقی و انتقال عمیق‌تر ارزش‌ها به مخاطب می‌شوند. پرسش اصلی این پژوهش آن است که نظام استعاری و گونه‌هایی که حاکم بر روایات اخلاقی دربارهٔ حسد است، چگونه سازمان‌یافته است و این نظام چه رابطه‌ای با ساختار مفهومی آیات قرآنی مربوط به حسد دارد؟ بنابراین پژوهش حاضر در پی آن است که با استخراج استعاره‌های کلیدی از روایات، تحلیل ساختار مفهومی آن‌ها و سنجش تعامل مفهومی‌شان با آیات قرآنی، از طریق سازوکار هم‌افزایی مفهومی به شناخت دقیق‌تر زبان دین در مواجهه با مفاهیم اخلاقی، چون حسد، دست یابد. آنچه این مطالعه را متمایز می‌سازد، نه‌تنها درهم‌آمیختگی تحلیل بیانی و مفهومی است، بلکه توانایی آن در بازنمایی حسد به‌مثابهٔ نیرویی چندچهره است که در پوشش استعاره‌ها، زوایای پنهان خود را آشکار می‌سازد. این مسئله با روش پژوهش توصیفی-تحلیلی پیش رفته و بر پایهٔ مطالعات تفسیری، بیانی و لغوی، متنی و معناشناختی متکی است.

پیشینهٔ پژوهش

پژوهش‌های متعددی با محوریت بررسی «حسد» در منابع دینی، انجام شده است که هریک از زاویه‌ای خاص به تحلیل این رذیلهٔ اخلاقی پرداخته است. در این پژوهش‌ها با بهره‌گیری از آیات و روایات، ابعاد معرفتی، روان‌شناختی، اجتماعی و معنایی حسد واکاوی شده است.

- مقالهٔ «تبیین تأثیر مخرب حسد بر ساحت معرفتی و عاطفی ایمان»، به نگارش محمدجواد فلاح و کبری هواسی در فصلنامهٔ علمی-پژوهشی اخلاق پژوهی (پاییز ۱۳۹۹:

۱۱۱ - ۱۳۱) به بررسی نقش حسد در تخریب دو حوزهٔ اصلی ایمان، یعنی ساحت شناختی و عاطفی، پرداخته و نشان می‌دهد حسد با سه مؤلفهٔ شناختی و سه مؤلفهٔ عاطفی، می‌تواند ایمان را فرسایش دهد و به تضعیف باور و سلامت قلبی، یعنی ایمان افراد، منجر شود.

- مقالهٔ «آثار و پیامدهای حسد در تعاملات فردی و اجتماعی در آموزه‌های قرآنی»، نوشتهٔ محمدعلی همتی و علی شیروانی شیری در دوفصلنامهٔ علمی علوم تربیتی از دیدگاه اسلام (بهار و تابستان ۱۴۰۰: ۲۲۹ - ۲۶۴)، پیامدهای فردی، مانند اضطراب و نارضایتی از خود و اجتماعی، مانند خصومت، بخل و تضییع کرامت انسانی را در این مثاله تبیین کرده و راهکارهای تربیتی برای کنترل حسد ارائه داده است.

- مقالهٔ «پیامدشناسی حسد از منظر قرآن و روایات» به نگارش ابوالقاسم ولی‌زاده و محمدمهدی ولی‌زاده در فصلنامهٔ علمی-ترویجی در حوزهٔ اخلاق (تابستان ۱۳۹۹: ۳۷ - ۵۹)، تحلیل دوگانه‌ای از آثار معنوی (مانند زوال ایمان) و مادی (مانند افسردگی و انزوا) حسد در متون دینی، ارائه می‌دهد که بر نقش آموزه‌های دینی در پیشگیری و درمان اخلاقی این صفت رذیله، تأکید دارد.

- مقالهٔ «تحلیل استعاری احساس حسد در روایات معصومین علیهم‌السلام»، نوشتهٔ علی ایزانلو و زهرا بشری ترشیزی در مجلهٔ پژوهشی علوم قرآن و حدیث (پاییز و زمستان ۱۳۹۹: ۳۱ - ۵۲)، با تکیه بر نظریهٔ استعاره‌های مفهومی لیکاف، چگونگی استفاده از استعاره در توصیف حسد در احادیث، تحلیل شده است. پژوهش نشان می‌دهد که میزان قابلِتوجهی از احادیث مرتبط با حسد حاوی استعاره‌های شناختی با ساختاری هدفمند است.

- پایان‌نامهٔ «معنی‌شناسی واژهٔ حسد در قرآن»، نوشتهٔ صغری هداوند میرزایی با راهنمایی حسین رحمانی تیرکلایی و مشاورهٔ رحیم آقاعلی (۱۳۹۹) با تمرکز بر معناشناسی واژهٔ «حسد» در قرآن، به ریشه‌های اخلاقی، عاطفی و اجتماعی آن پرداخته است. حسد، رذیله‌ای برخاسته از بخل، کینه و حبِّ دنیا شناخته شده و پیامدهایی چون تنهایی و سختی ابدی برای فرد حسود ترسیم شده است.

پژوهش‌های مذکور، اغلب به پیامدها، ریشه‌ها، آثار اجتماعی یا فلسفهٔ تحریم حسد پرداخته‌اند و تنها در سطح محتوای معنایی یا روان‌شناختی توقف کرده‌اند. ناگفته نماند، مقالهٔ «تحلیل استعاری احساس حسد در روایات معصومین علیه‌السلام» (زهرا بَشَری ترشیزی و علی ایزانلو ،مجله پژوهشی علوم قرآن و حدیث) به تأثیر استعاره در انتقال مفاهیم مرتبط با احساس حسد پرداخته است؛ اما این نوع مطالعات، اغلب به بررسی استعاره‌های مفهومی بسنده کرده و از تحلیل ساختاری و جامع انواع استعاره‌ها در روایات

سال دهم
شمارهٔ دوم
پیاپی: ۱۹
پاییز و زمستان
۱۴۰۵

اخلاقی، حول محور مذکور، یعنی حسد و هم‌افزایی آن‌ها با قرآن کریم بازمانده‌اند؛ وجهی که در پژوهش‌های پیشین نیز مغفول مانده است.

۲.چارچوب نظری و مفهومی

۲-۱.تعریف نظام استعاری

نظام یا سیستم از واژهٔ «système»به‌معنای «چیزهای کنار هم چیده‌شده» در علوم مختلف، تعریفی نسبتاً هم‌افزا دارد. تعریف عمومی و بنیادین نظام، مجموعه‌ای است از اجزا یا عناصر مرتبط و وابسته به هم که با تعامل ساختاری و کارکردی، کلِّ یکپارچه‌ای را شکل می‌دهد و هدف یا عملکردی خاص را دنبال می‌کند (زمردیان، ۱۳۷۳: ۱۶۲؛ دهخدا، ۱۳۹۰: ۲/ ۱۷۴۱). این مفهوم در علوم مختلف، ازجمله مدیریت، جامعه‌شناسی، مهندسی و علوم زیستی، کاربرد دارد؛ برای مثال، در یک مرور سیستماتیک[1]، نظام به معنای رَوِشمند بودن فرآیند جستجو، انتخاب و تحلیل داده‌ها با استفاده از رویکردی مشخص و قابلِ‌تکرار است. (همان، ۱۶۲)

استعاره[2] در تعریف سنتی، آرایه‌ای بلاغی است که در آن، یک معنا به‌صورت غیرمستقیم و از طریق تشبیه ضمنی یا جایگزینی یک واژه با واژه‌ای دیگر منتقل می‌شود (علوی مقدم، ۱۳۸۸: ۱۱۶و۱۱۷)، اما در زبان‌شناسی شناختی، استعاره فراتر از کاربردی زبانی، یک فرایند ذهنی و شناختی محسوب می‌شود که انسان از طریق آن، مفاهیم انتزاعی را با اتکا به مفاهیم ملموس‌تر درک می‌کند. (لاکوف و مارک ۳ ، ۲۰۰۳: ۷-۸)

مفهوم «نظام» در چارچوب «نظام استعاری»[4] در مطالعات ادبی، زبان‌شناسی و نشانه‌شناسی به مجموعه‌ای از استعاره‌ها اشاره دارد که به صورت سازمان‌یافته و منسجم در یک متن، گفتمان یا فرهنگ به کار می‌روند تا معانی خاصی را منتقل کنند. نظام استعاری، ساختاری شناختی و زبانی، به چگونگی استفاده از استعاره‌ها برای مفهوم‌سازی و فهم پدیده‌ها در یک زمینهٔ خاص، می‌پردازد. (همان، ۱۰) در زبان‌شناسی شناختی، وقتی از نظام استعاری صحبت می‌کنیم، استعاره‌ها همچون اجزای یک سیستم مفهومی عمل می‌کنند. مثلاً اگر «حسد» در متون دینی با واژه‌هایی چون بیماری، آتش، دشمن و... توصیف شود، این‌ها استعاره‌های جداگانه نیستند، بلکه در مجموع، اجزای یک «نظام مفهومی» برای درک و بازنمایی «حسد» است. (صفوی، ۱۳۹۹:۱۰۰)

1. Systematic.
2. Metaphor.
3. George Lakoff and Mark Johnson.
4. Metaphorical Systematicity.

۲-۲. اجزای نظام استعاری

نظام استعاری از سه رکن بنیادین تشکیل شده است که هم‌زمان ساختار مفهومی و کاربرد عملی استعاره را در متون دینی شکل می‌دهد: حوزهٔ مبدأ، حوزهٔ مقصد و نگاشت‌های مفهومی میان آن‌ها. حوزهٔ مبدأ[1] مفاهیمی را دربرمی‌گیرد که عینی، حسی، ملموس و برگرفته از تجربهٔ روزمره‌اند. در برابر آن، حوزهٔ مقصد[2] مفاهیمی انتزاعی، ذهنی یا اخلاقی قرار دارد؛ استعاره زمانی پدید می‌آید که ویژگی‌ها، ساختارها یا الگوهای رفتاری حوزهٔ مبدأ بر حوزهٔ مقصد انتقال داده می‌شود (صفوی، ۱۳۹۹: ۲۶۵ و ۲۶۶) که در مقام نگاشت مفهومی نامیده می‌شود و این نگاشت[3] به درک، تحلیل و ارزیابی حوزهٔ مقصد کمک می‌کند. نگاشت‌های استعاری می‌توانند ساده و تک‌لایه باشند؛ برای مثال، «حسد آتش است»؛ یا چندلایه و پیچیده که عناصر متعددی از مبدأ را به عناصر مختلفی از مقصد متصل می‌کنند. (همان، ۳۶۸-۳۷۲)

نکتهٔ مهم دیگر در فهم کارکرد نظام استعاری در متون دینی، وجود «زنجیره‌های استعاری»[4] است. زنجیرهٔ استعاری مجموعه‌ای از استعاره‌های مرتبط با یک مفهوم است که در متون مختلف، شکل‌گرفته و به‌تدریج، گسترش می‌یابند. (نویدی باغی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۱۰-۱۱۲)؛ برای مثال، در مورد حسد، زنجیره‌ای از استعاره‌ها با محورهای «بیماری»، «سم»، «مرگ معنوی» و «دشمن درون» قابل‌شناسایی است که با ایجاد پیوندهای مفهومی، تصویری عمیق و چندسویه، اثرات اخلاقی و روانی حسد را ارائه می‌دهد؛ ازاین‌رو، فهم اجزای نظام استعاری شرط لازم برای تحلیل تأویلی و تفسیری این مفاهیم در متون مقدس است.

۲-۳. کارکردهای نظام استعاری در شناخت متون دینی

نظام استعاری در متون دینی، صرفاً ابزارهای زبانی برای تزیین یا زیبایی بیان نیست، بلکه نقشی محوری در تکوین شناخت اخلاقی و معنوی انسان ایفا می‌کند.

۲-۳-۱. نخستین کارکرد نظام استعاری، تسهیل درک مفاهیم انتزاعی است؛ مفاهیمی چون حسد، گناه، تقوا یا ایمان، مفاهیمی ذهنی و غیرملموس است که از طریق نگاشت به حوزه‌هایی ملموس و تجربی، همچون بیماری، آتش یا دشمن، برای مخاطب قابل‌فهم می‌شود. این تسهیل نه فقط در سطح ذهنی، (لیتل مور، تیلور، ۱۴۰۱: ۲۹ و ۳۰)، بلکه در

1. source domain.
2. target domain.
3. Mapping.
4. Metaphoric chain.

سال دهم
شمارهٔ دوم
پیاپی: ۱۹
پاییز و زمستان
۱۴۰۵

سطوح احساسی و رفتاری نیز تأثیرگذار است (قائمی‌نیا، ۱۴۰۳: ۱۰۵ و ۱۰۶)؛ چراکه استعاره ذهن و عاطفه را به‌صورت هم‌زمان درگیر می‌کند.

۲-۳-۲. دومین کارکرد نظام استعاری، هدایت رفتاری و اخلاقی است. استعاره‌ها در متون دینی نیز معمولاً ارزش‌دار و جهت‌دارند (قائمی‌نیا، ۱۴۰۳: ۷۱و۷۲)؛ به‌طوری‌که مفاهیم پسندیده با استعاره‌هایی مثبت و مفاهیم ناپسند با استعاره‌هایی تهدیدکننده و منفی توصیف می‌شود؛ مثلاً توصیف حسد به «آتش» یا «بیماری» ضمن هشدار نسبت به خطر آن، مخاطب را به اجتناب و درمان اخلاقی آن فرامی‌خواند.

۲-۳-۳. سومین کارکرد، تولید معنای افزوده است. این معنا از طریق تعامل استعاره‌های مختلف دربارهٔ یک مفهوم و تلفیق نظام استعاری متنوع در یک بستر شکل می‌گیرد؛ برای مثال، هنگامی که حسد هم‌زمان به بیماری، آتش و دشمن درون تشبیه می‌شود، لایه‌های معنایی گوناگونی فعال می‌شود که مجموعاً ادراک عمیق‌تری از پیام اخلاقی متن دینی ارائه می‌دهد. این لایه‌بندی معنایی در تحلیل‌های بینامتنی، بسیار ارزشمند است.

۲-۳-۴. چهارمین کارکرد، ایجاد هم‌افزایی مفهومی در ذهن مخاطب است. وقتی استعاره‌ها تکرار می‌شوند و در متون مختلف دینی (قرآن، حدیث، دعا و ادب عرفانی) بازتاب می‌یابند، شبکه‌ای از مفاهیم شکل می‌گیرد که در نهایت، نظامی معنایی و ارزشی منسجم برای فهم، باور و عمل دینی می‌سازد. این نظام، مفاهیم اخلاقی را به‌صورت منظم و هم‌پیوند در ذهن، نهادینه می‌سازد و در تربیت دینی مؤمن نقشی بنیادی دارد.

۲-۴. جایگاه نظام استعاری در تحلیل هم‌افزایی قرآن و حدیث

نظام استعاری در بستر تعامل میان قرآن و حدیث، نه‌تنها حفظ می‌شود، بلکه گسترش می‌یابد و غنای معنایی بیشتری خواهد داشت. در بسیاری از موارد، قرآن کریم مفهومی انتزاعی را به شکل کوتاه و گزیده بیان می‌کند و این بیان در احادیث و روایات، تفصیل می‌یابد و با انواع استعاره‌ها غنا پیدا می‌کند. این تعامل نوعی بینامتنیت استعاری پدید می‌آورد که در آن یک استعارهٔ قرآنی می‌تواند در روایت‌های متعدد توسعه یابد، شاخه بگیرد و وارد حوزه‌های ادبی، عرفانی یا تفسیری شود. برای نمونه، در سورهٔ فلق، حسد، «شرّ» معرفی می‌شود: «وَ مِن شَرِّ حاسِدٍ إِذا حَسَدَ»؛ اما همین «شرّ» در احادیث با استعاره‌های «نار»، «داء»، «ظلمة» و «عدو» توسعهٔ معنایی می‌یابد. از همین رهگذر است که هم‌افزایی میان استعاره‌های روایی حسد و ساختار مفهومی آن در قرآن، زمینه‌ای برای تولید معنای افزوده فراهم می‌سازد.

۳ . نظام استعاری روایی حسد و هم‌افزایی مفهومی آن با آیات

۳-۱. روایت نخست

«**إِيَّاكُمْ وَ الْحَسَدَ؛ فَإِنَّ الْحَسَدَ يَأْكُلُ الْحَسَنَاتِ كَمَا تَأْكُلُ النَّارُ الْحَطَبَ**: از حسد بپرهیزید؛ زیرا حسد حسنات را می‌خورد، همان‌گونه که آتش، هیزم را می‌خورد». (سجستانی،۱۴۲۰: ۴/ ۲۲۴۰)

روایت مذکور با زبانی فشرده، حسد را آفتی معرفی می‌کند که نیکی‌ها را در خود فرومی‌برد و این مفهوم را با چیره‌دستی در قالبی کوتاه به ذهن می‌نشاند. «إِيَّاكُمْ»، ضمیری منفصل در نقش مفعول برای فعل محذوف «أحذر» قرار دارد و با لحنی برنده، مخاطب را به هوشیاری در برابر حسد می‌خواند می‌خواند (ابن منظور، بی‌تا: ۱۵/ ۴۳۹؛ عبدالغنی، ۱۴۲۲: ۱/ ۳۷۴). «وَالْحَسَدَ»، معطوف به آن، حسد را چون خواستِ شومِ زوالِ نعمت دیگران نشان می‌دهد؛ به دنبالش «فَإِنَّ» با تأکید و اشاره به علت (شرتونی، ۱۳۷۴: ۱/ ۷۷)، راه را برای توضیح این هشدار باز می‌کند. «الْحَسَدَ» فاعل و «يَأْكُلُ»، فعلی به معنای «می‌خورد» در معنایی ضمنی، نابودی را تداعی می‌کند. «الْحَسَنَاتِ»، مفعول است و به اعمال نیک اشاره دارد که گویی گوهری در برابر این بلای خزنده است. «كَمَا»، با نقش تشبیه، این ویرانگری را به سوزاندن هیزم با آتش گره می‌زند؛ جایی که «النَّارُ» فاعل و «الْحَطَبَ» مفعول، صحنه‌ای از شعله‌های بی‌رحم را در ذهن زنده می‌کند. «فَإِنَّ الْحَسَدَ يَأْكُلُ الْحَسَنَاتِ»، جمله‌ای اسمیه با فاعل و فعل، کلام را استوار می‌کند، (دحداح، ۱۳۸۵: ۸۳) و «كَمَا تَأْكُلُ النَّارُ الْحَطَبَ»، جملهٔ فعلیه، با تشبیهی ملموس، مفهوم را به تجربه‌ای آشنا پیوند می‌زند. این ساختار نحوی، با پیوستگی و روانی، کلام را به‌سوی ذهن مخاطب هدایت می‌کند.

«الْحَسَدَ يَأْكُلُ الْحَسَنَاتِ» با استعاره‌ای چندلایه، حسد را به نیرویی تیز و گزنده بدل می‌کند که نیکی‌ها را در خود می‌جود (موسوی فندرسکی، ۱۳۸۱: ۵۷). ازآنجا که فعل «یأکل» به‌جای «يُفْسِد» یا «يُهْلِک» به‌کار رفته، استعارهٔ تبعیّه است؛ زیرا لفظ مستعار (فعل) به معنایی غیر از معنای حقیقی خود منتقل شده است؛ همچنین، جملهٔ بعدی «كَمَا تَأْكُلُ النَّارُ الْحَطَبَ» با ساختاری فعلیه و تشبیهی محسوس، این استعاره را تقویت کرده و با تمثیلی عینی، ذهن مخاطب را به تصویری ملموس از سوختن و نابودی رهنمون می‌سازد. این واژه از سوزاندن آتش وام گرفته و چون حسد آشکارا به آتش تشبیه نشده، این شگرد، استعارهٔ مکنیه است که شباهتی پنهان را در ذهن بیدار می‌کند. این شباهت که حسد را چون شعله‌ای کور به تصویر می‌کشد، استعارهٔ تخییلیه است، زیرا سوزاندن برای حسد در واقعیت نیست، اما ذهن را به این تصور می‌کشاند که حسد نیکی‌ها را

سال دهم
شمارهٔ دوم
پیاپی: ۱۹
پاییز و زمستان
۱۴۰۵

خاکستر می‌کند (موسوی فندرسکی، ۱۳۸۱: ۶۲-۶۴). این ویرانگری که از نیت پلید حسود سرچشمه می‌گیرد در جهان واقعی، رخ می‌دهد و ازاین‌رو، استعارهٔ تحقیقیه است که کلام را به حقیقتی تلخ متصل می‌کند.

تقابل حسنات که خیر و نور را نمایندگی می‌کند با حسد که تاریکی و تباهی را کشمکشی ارزشی می‌آفریند که به آن لایه‌ای پارادوکسیکال[1] می‌افزاید. تشبیه حسد به آتش با دوگانگی روشنایی و سوزندگی‌اش، حسد را رذیلتی چندچهره نشان می‌دهد که شاید در پوشش خیر پنهان شود، اما در نهان، همه چیز را به نیستی می‌برد؛ بااین‌همه، می‌توان بین مضمون حدیث مذکور با آیهٔ مبارکه، مفهوم هم‌افزا ایجاد کرد که خداوند متعال فرمود: ﴿أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَى مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُم مُلْكًا عَظِيمًا﴾ (نساء: ۵۴)؛آیهٔ شریفه در سیاق نکوهش گروهی از یهود، نازل شده که به دلیل حسادت به پیامبر و خاندانش در اقدامی عجیب، بت‌پرستی قریش را بر توحید ترجیح داده و حتی در برابر بت‌ها سجده کرده‌اند. حسادت یهود را به دو عامل اصلی نسبت می‌دهد: نخست، روحیهٔ انحصارطلبی و تمامیت‌خواهی که مانع عدالت شده و آن‌ها را از اعطای حق به دیگران بازمی‌دارد و دوم، قضاوت نادرست ناشی از حسادت به پیامبر و مؤمنان، به‌دلیل موهبت‌های الهی که به ایشان عطا شده است (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۳/ ۴۲۱). آیه تأکید دارد که یهود به‌سبب ظلم و ناسپاسی، شایستگی مناصب معنوی و مادی را از دست داده‌اند و به‌جایِ پذیرش این واقعیت، با حسد و قضاوت‌های بی‌اساس، خود را در آتش این حسادت گرفتار کرده‌اند (سید قطب، ۱۴۰۸: ۲/ ۶۸۳). حسد در هر دو قالب روایت و آیه، به‌مثابهٔ آفتی ویرانگر می‌شود؛ اولی با بیان حسادت یهود به فضل الهی (نبوت و هدایت پیامبر(ص)) و دومی با ترسیم حسد با آتشی که حسنات را نابود می‌سازد. رشک بر چیزی در روایت به آتشی تشبیه می‌شود که حسنات را نابود می‌سازد؛ گویی این رذیلت، گنجینه‌های معنوی انسان را به خاکستر بدل می‌سازد (جوادی آملی، ۱۳۸۸: ۱۹/ ۱۷۹ و ۱۸۰). آیه نیز این مفهوم را نیرویی تاریک می‌داند که یهود را از پذیرش فضل الهی (نبوت و هدایت) محروم ساخت که آن‌ها را به قضاوت‌های نادرست و تفرقه‌افکنی کشاند. حدیث با لحن آمرانهٔ «إِيَّاكُمْ وَالْحَسَدَ»، مؤمنان را به پرهیز فوری از حسد فرامی‌خواند و با تصویر آتش و هیزم، فوریت این هشدار را تقویت می‌کند؛ همچنین، با پرسش انکاری (أَمْ يَحْسُدُونَ)، حسد یهود را بی‌اعتبار می‌سازد و به‌طورِ ضمنی، مؤمنان را دعوت می‌کند که از این رذیلت دوری جویند و فضل الهی را با قلب‌هایی پاک بپذیرند. در هر دو متن، حسد آفتی است که باید از آن پرهیز کرد تا انسان در سایهٔ رحمت الهی به سعادت دست یابد.

1. paradoxical.

جدول شمارهٔ ۱) نظام استعاری روایت
«إِيَّاكُمْ وَ الْحَسَدَ؛ فَإِنَّ الْحَسَدَ يَأْكُلُ الْحَسَنَاتِ كَمَا تَأْكُلُ النَّارُ الْحَطَبَ»

حوزهٔ مبدأ	حوزهٔ مقصد	نگاشت مفهومی	نوع استعاره
نار/ حطب	حسد /حسنات	نابودی (سوزاندن)	تبعیه، مکنیه، تخلییه، تحقیقیه

جدول شماره ۲) هم‌افزایی مفهومی روایت با آیهٔ ۵۴ سورهٔ نساء

وجه اشتراک استعاری	تقویت معنا در هم‌افزایی مفهومی
ویرانگر و مصرف‌کنندهٔ خوبی‌ها نار/ حسد	ترسیم نابودی جنبهٔ درونی روایت (نابودی حسنات) ترسیم نابودی جنبهٔ بیرونی آیه (انحراف از هدایت)
قربانی شعله‌های حسد هیزم/ حسنات	ترسیم زوال فردی در روایت ترسیم آسیب اجتماعی و عقیدتی در آیه

۲-۱. روایت دوم

«**كَادَ اَلْحَسَدُ أَنْ يَسْبِقَ اَلْقَدَر**: حسادت نزدیک بود از قضاوقدر الهی سبقت بگیرد.» (ابن بابویه، بی‌تا: ۲/ ۱۳۲)

واژهٔ «كَادَ»، فعلی ماضی، به‌معنای «نزدیک‌شدن به انجام کاری»، است؛ بااین‌همه، حسد را در آستانهٔ عملی جسورانه قرار می‌دهد (ابن سیده، ۱۴۲۱: ۷/ ۱۲۸). «اَلْحَسَدُ» خواستِ زوالِ نعمت از دیگری است که در نقش نیرویی پیش‌رونده ظاهر می‌شود. «أَنْ»، حرف مصدری (مغنیه، ۲۰۰۴: ۲۵۰) همراه با «يَسْبِقَ»، فعلی مضارع، به‌معنای «جلو افتادن»، مصدر «سبق» (پیشی‌گرفتن) را می‌سازد. (مهنا، ۱۴۱۳: ۱/ ۵۷۳)

«اَلْقَدَرَ» نیز چیزی است که خداوند تقدیر می‌کند (ابن منظور، بی‌تا: ۵/ ۷۴) و براساسِ آن بر امورات حکم می‌راند. نحواً، جملهٔ «كَادَ اَلْحَسَدُ أَنْ يَسْبِقَ اَلْقَدَرَ» فعلیه است؛ با فعل ناقص «كَادَ» (دحداح، ۱۳۸۵: ۳۰۸) و مصدر متصل که حالتی از تلاش برای هدفی دست‌نیافتنی را نشان می‌دهد و این ساختار با فشردگی و صراحت، مخاطب را به تأمل در گستاخی حسد وامی‌دارد. در بُعد بیانی، «يَسْبِقَ» چون در مقام فعل است، استعارهٔ تبعیه‌ای می‌سازد که به‌جایِ پیشی‌گرفتن در معنای جسمانی به طمع حسد برای غلبه بر تقدیر در ساحت معنوی اشاره دارد؛ گویی حسد با تکاپو به میدان رقابتی نابرابر گام می‌نهد (موسوی فندرسکی، ۱۳۸۱: ۵۷)؛ از طرفی حدیث حسد را صراحتاً به دونده یا

سال دهم
شمارهٔ دوم
پیاپی: ۱۹
پاییز و زمستان
۱۴۰۵

جنگجو تشبیه نکرده، بلکه تنها با «یَسْبِقَ» که از لوازم موجودی زنده در مسابقه است، این مفهوم را القا می‌کند؛ این ترفندِ استعارهٔ مکنیه است که شباهتی نهان را در ذهن جرقه می‌زند؛ ازآنجاکه این تصویر حسد را چون رقیبی در برابر تقدیر می‌نمایاند، استعاره تخییلیه نیز هست، زیرا پیشی‌گرفتن از تقدیر برای حسد در واقعیت، ناممکن است. . (همان، ۱۳۸۱: ۶۲؛ هاشمی، ۱۳۹۷: ۲۱۱)

مضاف بر آن، این خیال، گستاخی حسد را برجسته می‌کند؛ چون زیان‌های حسد، مانند تباهی نیت و گمراهی در عالم واقع، رخ می‌دهد، این استعاره تحقیقیه نیز هست که کلام را به حقیقتی تلخ پیوند می‌دهد؛ ازآنجاکه هیچ مناسبتی از حسد یا تقدیر در متن نیامده و تنها به شباهتی کلی بسنده شده، این استعاره مطلقه است که با ایجاز، مفهوم را بی‌پیرایه منتقل می‌کند. (موسوی فندرسکی، ۱۳۸۱: ۵۹)

تقابل حسد، رذیلتی خاکی با تقدیر، نماد حکمت آسمانی، کشمکشی ارزشی می‌آفریند که ناتوانی بشر در برابر ارادهٔ الهی را به ذهن می‌کشاند. این تقابل با نشان‌دادن حسد به‌سان نیرویی که به خیال خود با تقدیر رقابت می‌کند، گویی حسد در اوج سرکشی، تنها خود را به‌سوی نابودی می‌راند. این سرکشی در آیاتی از کلام خداوند متعادل تبیین شده است؛ برای نمونه، آیهٔ ۸ سورهٔ یوسف و آیات پیشین و پسین که نشان از ایستادگی در برابر قَدر الهی است: ﴿إِذْ قَالُوا لَيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَى أَبِينَا مِنَّا وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾ (یوسف: ۸).

حدیث موردبحث حسد را نیرویی چنان سرکش به تصویر می‌کشد که گویی با تقدیر الهی به رقابت برمی‌خیزد و این گستاخی کاذب را آیهٔ مذکور با افشای حسد برادران یوسف که آن‌ها را به قضاوت نادرست و توطئه علیه او کشاند، به‌گونه‌ای مکمل به نمایش می‌گذارد، هر دو، حسد را آفتی می‌داند که عقل را کور و قلب را به‌سوی تباهی می‌راند.

آیه در سیاق حسادت برادران یوسف به او و بنیامین نازل شده که ریشه در برتری‌جویی و احساس محرومیت آن‌ها از محبت پدرشان داشت (جوادی آملی، ۱۳۸۸: ۴۰/ ۱۸۵) و این حسد، آن‌ها را به اتهام گمراهی به یعقوب و طرح نقشه علیه یوسف واداشت و با ایجاد بدگمانی و قضاوت یک‌جانبه، برادران را از درک فضیلت یوسف و حکمت محبت پدر محروم ساخت (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۹/ ۳۲۱ و ۳۲۲). واژهٔ «عُصْبَة» به معنای گروهی است متشکل از افراد هم‌بسته و قوی که توان جمعی آن‌ها ضعف افراد را می‌پوشاند؛ به همین جهت، تعبیر «وَنَحْنُ عُصْبَةٌ» ناظر به‌نوعی تعارض روانی و اجتماعی در فرزندان یعقوب است (طباطبایی، ۱۳۷۸: ۱۱/ ۱۲۰)؛ یعنی با آنکه ما ده نفر هستیم و توان و انسجام جمعی داریم، اما پدر ما محبّت ویژه‌اش را نثار دو کودک (یوسف و برادرش) کرده است. از

این تعبیر بوی حسد و کینه نسبت به پدر استشمام می‌شود؛ چراکه آنان محبت پدر را نه بر پایهٔ معیارهای معقول، بلکه بر مبنای قدرت عددی و جایگاه اجتماعی خود می‌سنجند (طبرسی: ۱۴۰۸: ۵/ ۳۲۴). این صفت در روایت به دونده‌ای در مسابقه‌ای نابرابر با تقدیر الهی تشبیه شده (یَسبِقِ القَدَر) که این جسارت را آیهٔ ۸ سورهٔ یوسف در اقدام برادران برای حذف یوسف از کانون محبت پدر، ترسیم کرده است؛ گویی این صفت آن‌ها را به ستیز با ارادهٔ الهی (فضل یوسف) کشانده است. حسد در هر دو متن، نه‌تنها به انکار فضل الهی (نبوت یوسف یا تقدیر) منجر می‌شود، بلکه با ایجاد بدگمانی، انسان را از عدالت و حقیقت دور می‌سازد. حدیث که زیان‌های حسادت (فساد نیت و گمراهی) را حقیقی می‌داند، با اشارهٔ آیه به پیامدهای حسدِ برادران (توطئه و قضاوت نادرست)، هماهنگ است. تقابل حسد با تقدیر در حدیث و با فضل الهی (محبت یعقوب به یوسف) در آیه، کشمکشی ارزشی می‌آفریند که پوچی حسادت را در برابر حکمت الهی نمایان می‌کند؛ چنان‌که مفسران حسد را احساسی سیاه توصیف می‌کنند که با بدگمانی، انسان را به تخریب دیگران وامی‌دارد. (مکارم شیرازی، ۱۳۸۶؛ ۲، ۱۰۴)

جدول شمارهٔ ۳) نظام استعاری روایت «كَادَ الْحَسَدُ أَنْ يَسْبِقَ الْقَدَر»

حوزهٔ مبدأ	حوزهٔ مقصد	نگاشت مفهومی	نوع استعاره
سبقت یا رقابت	کنش حسد در برابر قدر الهی	سبقت حسد از قدر الهی به‌مثابهٔ پیشی‌گرفتن دونده از شخصی دیگر	تبعیه، مکنیه، تخلییه، تحقیقیه، مطلقه

جدول شمارهٔ ۴) هم‌افزایی مفهومی روایت با آیهٔ ۸ سورهٔ یوسف

وجه اشتراک استعاری	تقویت معنا در هم‌افزایی مفهومی
حسد نیرویی رقابت‌جو در برابر قدر الهی	ترسیم رقابت‌طلبی حسد در روایت (ویرانگری) و نمود عینی آن در آیه با ترسیم سلب تشخیص و انحراف معرفتی
قدر خط پایان و مقصد نهایی در نظام الهی	تلاش حسد برای سبقت از تقدیر الهی و اشاره به شکست معرفتی و اخلاقی در آیه

۳-۱. روایت سوم

«**الْحَسَدُ يُفْسِدُ الْإِيمَانَ كَمَا يُفْسِدُ الصَّبِرُ الْعَسَلَ:** حسادت، ایمان را فاسد می‌کند؛ همان‌گونه که صَّبر، عسل را فاسد می‌سازد.» (طبری لالکایی، ۱۴۲۶: ۶/ ۱۰۹۲)

سال دهم
شمارهٔ دوم
پیاپی: ۱۹
پاییز و زمستان
۱۴۰۵

روایت حسد را آفتی معرفی می‌کند که ایمان را چون ماده‌ای فاسدکننده، تباه می‌سازد و این تصویر را با مهارتی بدیع به سوی ذهن مخاطب، می‌فرستد؛ گویی هر واژه، جرقه‌ای از هشدار در جان می‌افکند. «یُفْسِدُ»، فعلی مضارع از ریشهٔ «فَسَدَ»، به‌معنای تباه‌کردن یا ازبین‌بردن است (فیروزآبادی، ۱۴۱۵: ۱/ ۴۴۷) که در اینجا، خرابی معنوی را نشان می‌دهد. «الْإِیمَانَ» به پذیرش قلبی (فراهیدی، ۱۴۰۹: ۸/ ۳۸۹) و به‌ویژه به باور الهی، اشاره دارد (مهنا، ۱۴۱۳: ۱/ ۴۶) که گویی گنجی گران‌بها در برابر این آفت، قرار گرفته است.

«کَمَا»، حرف تشبیه، این ویرانگری را به فساد عسل پیوند می‌زند. حول معنای لغوی و اصطلاحی واژهٔ صبر با اعراب مختلف مواردی وارد شده است؛ «الصُبُر» به ضم صاد و باء، به‌معنای زمین دارای شن یا ریگ که سخت و سفت نیست (ابن سیده، ۱۴۲۱: ۸/ ۳۱۴؛ مهنا، ۱۴۱۳: ۲/ ۶). «الصَّبِر» به فتح صاد و کسر باء در معنای شیرهٔ (عصاره) درختی که برگ‌هایش همچون تیغه‌های چاقو است؛ بلند و ضخیم و در سبزی آن، غبارآلودی و تیرگی است؛ ظاهری خشک و بویی ناخوشایند دارد (فراهیدی، ۱۴۰۹: ۷/ ۱۱۵) یا اینکه ماده‌ای که تلخ و گس است (صاحب بن عباد، ۱۴۱۴: ۸/ ۱۳۴). بنا بر سیاق روایت که صبر به ماده‌ای فاسدکننده اطلاق می‌شود، دست‌کم گوهر معنای این لغت را می‌توان تلخی نتیجه گرفت که طعم و بوی خوشایند عسل را از بین می‌برد و به‌نظر، این معنا در جان روایت، می‌نشیند. «یُفْسِدُ» چون فعل است، حسد را به نیرویی فعال و ویرانگر بدل می‌کند که ایمان را چون ماده‌ای ارزشمند، تباه می‌سازد و این شگرد، مصداق استعارهٔ تبعیه است؛ زیرا به‌جایِ معنای تحت‌اللفظی فساد (خرابی جسمانی)، خرابی معنوی را نشان می‌دهد.

این تصویر که حسد را نیرویی موذی می‌نمایاند که ایمان را چون عسلِ شیرین، فاسد می‌کند، استعارهٔ تخییلیه است؛ زیرا فساد برای حسد در واقعیت، جسمانی نیست، اما این خیال خطر آن را در ذهن، زنده می‌کند (هاشمی، ۱۳۹۷: ۲۱۱-۲۱۳). ازآنجاکه زیان‌های آن نیز مانند تباهی ایمان و فساد نیت در عالم واقع، رخ می‌دهد، استعارهٔ تحقیقیه است که کلام را به حقیقتی گزنده پیوند می‌دهد و ازآنجاکه هیچ مناسبتی از حسد (مستعارٌمنه) یا صبر (مستعارٌله) در متن ذکر نشده و تنها به شباهتی کلی بسنده شده، یعنی ویژگی خاصی از حسد (مثل نحوهٔ خراب‌کردن) یا صبر (مثل تلخی یا چگونگی فساد) در متن تبیین نگردیده، استعارهٔ مطلقه است که با ایجاز، مفهوم را بی‌نیاز از توضیح می‌کند (موسوی فندرسکی، ۱۳۸۱: ۵۹ و ۶۴). این تداوم تلخ در حسد، دوری از احسان خدا را در پی دارد: ﴿بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ بَغْيًا أَنْ يُنَزِّلَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ فَبَاءُوا بِغَضَبٍ عَلَى غَضَبٍ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ﴾ (بقره:۹۰).

حدیث «الْحَسَدُ یُفْسِدُ الْإِیمَانَ» حسد را چون آفتی به تصویر می‌کشد که ایمان را مانند

ماده‌ای تلخ (صّبر) در خود حل می‌کند و این هشدار را آیهٔ نوشته‌شده با بیان رشک‌ورزیِ یهود با انگیزه‌ای نفسانی برای کفر به آیات الهی و تباهی ایمانشان (جوادی آملی، ۱۳۸۸: ۵/ ۵۲۴)، به‌گونه‌ای مکمل به نمایش می‌گذارد؛ گویی، هر دو، حسد را نیرویی سیاه می‌دانند که گوهر ایمان را نابود و حسود را به سوی زیان می‌کشاند. آیه در سیاق نکوهش یهود، نازل شده که باوجود آگاهی از حقانیت اسلام، به‌دلیلِ حسد به فضل الهی (نبوت پیامبر صلی‌الله علیه و سلم)، کفر ورزیدند و خود را از سعادت محروم ساختند. یهود با کفر به پیامبر اسلام، درحقیقت، دست به معامله‌ای خسارت‌بار زدند. آنان پیش‌تر خود را وارثان نبوت می‌دانستند و در آرزوی پیامبر موعود، حتی ترک دیار گفتند و رنج اقامت در مدینه را به جان خریدند، اما هنگامی که پیامبر الهی از بنی‌اسرائیل ظهور کرد، تنها به‌خاطرِ نژاد، حسادت و از دست رفتن منافع، او را انکار کردند. این چرخش، نه‌تنها گسستی معرفتی، بلکه فروپاشی ارزشی بود (مکارم، ۱۳۷۴: ۳۴۷)؛ چراکه به گوهر، هستی و کرامت خود را فروختند و چیزی جز خشم الهی به دست نیاوردند.

واژهٔ «اشتروا» در اینجا، نه به معنای خرید، بلکه به معنای فروختن آمده است؛ یعنی آنان ایمان را با کفر معامله کردند و از کرامت انسانی به بندگی هوای نفس و شیطان سقوط کردند (همان، ۳۴۶). مفسران این حسد را ریشه‌ای تجاوزکارانه می‌دانند که با تکبر و تعصب، یهود را به انکار حقیقت و معامله‌ای زیان‌بار با ایمان‌شان سوق داد (طباطبایی، ۱۳۷۸: ۱/ ۳۳۵؛ سید قطب، ۱۴۰۸: ۱/ ۹۰)؛ بنابراین، حسادت با برانگیختن بدگمانی و انحصارطلبی، نه‌تنها ایمان را فاسد می‌کند، بلکه انسان را به ستیز با حکمت الهی وامی‌دارد. آیه هشداری است، حتی برای مؤمنان که حسد اگر مهار نشود، تلخی آن می‌تواند گوهر ایمان را نابود کند و انسان را به سوی عذابی خوارکننده بکشاند و همچنین دعوتی است به پالایش نفس و تسلیم در برابر مشیت الهی. معاملهٔ زیان‌بار یهود، درس عبرتی است که ضرورت تزکیهٔ نفس و پذیرش فضل الهی را راه سعادت گوشزد می‌کند. در این چارچوب، حسد نه فقط عیب اخلاقی، بلکه عاملی برای فروپاشی ایمان، سقوط شخصیت و زیستن در مدار غضب الهی تصویر می‌شود.

جدول شمارهٔ ۶) تحلیل استعاری روایت «الْحَسَدُ يُفْسِدُ الْإِيمَانَ كَمَا يُفْسِدُ الصَّبْرُ الْعَسَلَ»

حوزهٔ مبدأ	حوزهٔ مقصد	نگاشت مفهومی	نوع استعاره
مادهٔ فاسدکنندهٔ (صبر) ازبین‌برندهٔ طعم شیرین عسل	نابودکنندهٔ گوهر ایمان (حسد)	تباه‌سازی ایمان، به‌مثابهٔ تلخی عسل	تبعیه، تخلیبه، تحقیقیه، مطلقه

سال دهم
شمارهٔ دوم
پیاپی: ۱۹
پاییز و زمستان
۱۴۰۵

جدول شمارهٔ ۷) هم‌افزایی مفهومی روایت و آیهٔ ۹۰ سورهٔ مبارکهٔ بقره

وجه اشتراک استعاری	تقویت معنا در هم‌افزایی مفهومی
ماهیت تباه‌گری	ترسیم نابودی و تلخی طعم و گوهر ایمان در روایت و نمود عینی آن در آیه با ترسیم انکار فضل الهی و منتهی به کفر
پیامد حسد	خرابی تدریجی و نفوذ در باطن ایمان در روایت و اشاره به غضب‌های مکرر و عذاب مهین در آیه

۴-۱. روایت چهارم

«**دَبَّ إِلَيْكُمْ دَاءُ الْأُمَمِ قَبْلَكُمْ: الْحَسَدُ وَ الْبَغْضَاءُ**؛ بیماریِ امت‌های پیش از شما به‌سوی شما خزید (رسید): یکی حسد و دیگری دشمنی.» (ابن حنبل،۱۴۱۶: ۳/ ۲۹)

واژهٔ «دَبَّ»، فعلی ماضی، به‌معنای خزیدن یا حرکت پنهانی است (مرتضی زبیدی، ۱۴۱۴: ۱/ ۴۷۷؛ ابن سیده، ۱۴۲۱: ۹/ ۲۷۹). واژهٔ «دبّ» استفاده شده تا نشان دهد که این بیماری اخلاقی، آهسته در جامعه نفوذ می‌کند، بی‌آنکه احساس شود؛ به تعبیری دیگر، حسد و به دنبالهٔ آن بغض را به موجودی موذی و سایه‌وار بدل می‌کند؛ گویی با گام‌هایی خاموش به سوی طعمه می‌خزد. «دَاءُ»، فاعل، بیماری را تداعی می‌کند (حمیری، ۱۴۲۰: ۴/ ۲۱۹۰)؛ بسان موجودی زنده که در پی تسخیر است. «الْأُمَمِ قَبْلَكُمْ» طبعاً به جوامع پیشین اشاره دارد که چون عبرتی از گذشته، زوالشان را به یاد می‌آورد. «الْحَسَدُ»، بدل یا عطف بیان (صفایی، ۱۳۸۷: ۴/ ۵۱) برای «دَاءُ»، آرزوی شومِ زوالِ نعمتِ دیگران است و «وَالْبَغْضَاءُ»، معطوف به آن، کینه‌ای سوزان را نشان می‌دهد (جوهری، ۱۴۰۴: ۳/ ۱۰۶۷). در بُعد بیانی، «دَاءُ الْأُمَمِ» و «دَبَّ» با استعاره‌ای چندرگه، حسد و بغض را بیماری می‌داند؛ فرضاً همانند سمی کشنده که در رگ‌های جامعه نفوذ می‌کند و آن را از درون می‌پوساند.

«دَاءُ»، اسم جنس، استعارهٔ اصلیه‌ای می‌سازد که این رذائل را به آفتی جسمانی مانند می‌کند؛ گویی داء (بیماری) نماد زهر است که جسم امت را مسموم می‌سازد می‌سازد (موسوی فندرسکی، ۱۳۸۱: ۵۵؛ هاشمی، ۱۳۹۷: ۲۱۲). «دَبَّ»، چون فعل است، استعارهٔ تبعیه است که به‌جایِ حرکت جسمانی، خزیدن این رذائل (حسد و کینه) را در روح و روان نشان می‌دهد؛ گویی چون ماری در سایه‌ها کمین کرده است. ازآنجاکه حدیث صراحتاً حسد و بغض را به موجود زنده یا بیماری تشبیه نکرده، بلکه با «دَبَّ» و «دَاءُ» این مفهوم را القا می‌کند، این ترفند استعارهٔ مکنیه است که شبحی از شباهت را در ذهن روشن می‌کند. این تصویر که حسد و بغض را چون بلایی خزنده می‌نمایاند، استعارهٔ تخییلیه است؛ زیرا خزیدن برای

ایـن رذائل در واقعیت، نیسـت؛ اما این خیال تهدید پنهـان آن‌ها را چون خنجری در بطن فرو می‌برد. (موسوی فندرسکی، ۱۳۸۱: ۵۵ و ۶۲-۶۳؛ هاشمی، ۱۳۹۷: ۲۱۱)

چـون زیان‌هـای حسـد و بغـض، ماننـد تفرقـه و فروپاشـی اخلاقـی در جهـان واقعـی، رخ می‌دهنـد، ایـن اسـتعاره تحقیقیـه اسـت (موسـوی فندرسـکی، ۱۳۸۱؛ ۶۴) کـه کلام را بـه حقیقتـی گزنـده پیوند می‌دهد؛ ازآنجاکه هیچ مناسـبتی از حسـد و بغض (مسـتعارٌمنه) یا بیمـاری (مسـتعارٌله) در متـن نیامـده، اسـتعارهٔ مطلقه اسـت (همـان، ۱۳۸۱: ۵۹). حسـد و بغـض کـه چـون زخم‌هایی عفونی وحـدت امـت را می‌درند، بـا آرمان ضمنی همبسـتگی، نبردی ارزشـی می‌آفرینند که سـایهٔ شـوم زوال جوامع پیشـین را به ذهن می‌کشاند. چنانچه از کلام خداوند متعال جاری شـده اسـت: ﴿وَمَا تَفَرَّقُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ أُورِثُوا الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ﴾ (شـوری: ۱۴)؛ «دَبَّ إِلَيْكُمْ دَاءُ الْأُمَمِ قَبْلَكُمْ؛ الْحَسَدُ وَالْبَغْضَاءُ» حسد و کینـه را چـون سـمی خزنـده بـه تصویر می‌کشـد که بـا نفوذ پنهـان در پیکرهٔ امـت، آن را به سـوی فروپاشـی می‌کشاند و این هشدار سـوزان را آیهٔ ﴿وَمَا تَفَرَّقُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ﴾ با افشـای حسـد با ریشـهٔ تفرقه و انشـعاب در میان اهل کتاب پس از دریافت حقیقـت، به‌گونـه‌ای مکمل به نمایش می‌گذارد؛ گویی، هـردو، این رذائل را بلایی می‌دانند که ریشه‌های وحدت را می‌خشکاند و جوامع را به پرتگاه زوال می‌راند.

آیـه در سـیاق نکوهـش قومـی نـازل شـده که بـا وجـود آگاهـی از حقانیـت دیـن، به‌دلیلِ حسـد و خودخواهی در میان خود، از وحدت الهی پراکنده شـدند و انشـعاباتی تباه‌کننده پدید آوردند؛ چنان‌که مفسـران این حسـد را انگیزه‌ای نفسـانی می‌دانند که با وجود علم به حقیقـت، آن‌هـا را بـه اختلاف و گمراهی کشـاند (طباطبایـی، ۱۳۷۸: ۴۱/۱۸؛ سـید قطب، ۱۴۰۸: ۵/ ۳۱۴۸)؛گویـی حسـد، چون آتشـی نهان، ایمـان جمعی را سـوزاند؛ بنابراین در این خوانـش، تفرقه‌افکنـی بـا کنشـی عامدانـه و آگاهانـه از سـوی نخبـگان دنیاطلـب و عـوام متعصب، تصویر می‌شـود؛ کنشـی که حقیقت را می‌دانست، اما به‌سبب اغراض شخصی آن را تحریف یا پنهان کرد.

«بغی» در این زمینه، مفهومی فراتر از ظلم صرف است و به‌معنای گرایش به افراط، خروج از حـد میانـه و تمایل به باطل در سـایهٔ منافع دنیوی اسـت (مـکارم، ۱۳۷۴: ۱/۳۸۱-۳۸۳)؛ چنان‌کـه اختلافـات مذهبی، به‌جایِ آنکـه حاصل تکثر طبیعی فهم دینی باشـد، زاییـدهٔ سـلطه‌جویی و تحمیل اراده‌های فردی بر متن وحی بود؛ بدین‌ترتیب، آیه نه‌تنها به هشـدار حدیث دربارهٔ خطر حسـد و کینه‌توزی در امت اسـلام، عمق بیشـتری می‌بخشـد، بلکه با ترسـیم الگـوی انحـراف اهل کتاب پس از آگاهی، امت را به هوشـیاری نسـبت بـه بازتولید

سال دهم
شمارهٔ دوم
پیاپی: ۱۹
پاییز و زمستان
۱۴۰۵

همـان چرخـه در درون خـود فرامی‌خوانـد. در ایـن میان، حسـد نه یک حالت روانی سـاده، بلکه بخشـی از سـازوکار گسـترده‌تر بغی اسـت که ایمان را می‌فرسـاید، وحدت را می‌گسلد و حقیقت را در غبار تعصبات و اغراض دنیوی پنهان می‌سـازد. در روایت آمده نیز شـاهد هسـتیم با توصیف حسـد و بغـض برای بیماری امت‌های پیشـین، خطر نفـوذ این آفت‌ها در امـت اسـلامی گوشـزد می‌شـود و آیـه این خطـر را در تفرقهٔ اهـل کتاب تبییـن می‌کند که حسدشان آن‌ها را از مسیر هدایت دور کرد.

جدول شمارهٔ ۸) تحلیل استعاری روایت (دَبَّ إِلَيْكُمْ دَاءُ الْأُمَمِ قَبْلَكُمْ: الْحَسَدُ وَ الْبَغْضَاءُ)

حوزهٔ مبدأ	حوزهٔ مقصد	نگاشت مفهومی	نوع استعاره
خزیدن موجود موذی/ بیماری پنهان	کیفیت تأثیر و نفوذ حسد	نفوذ پنهانی بیماری در جامعه	تبعیه، اصلیه، تخلییه، تحقیقیه، مطلقه

جدول شمارهٔ ۹) هم‌افزایی مفهومی با آیهٔ ۱۴ سورهٔ مبارکهٔ شوری

وجه اشتراک استعاری	تقویت معنا در هم‌افزایی مفهومی
بیماری و آفت	ترسیم نابودی جامعه به‌واسطهٔ بیماری امت‌های پیشین و نمود عینی آن در آیه با بیان ایجاد تفرقه و انشعاب در جامعه
نفوذ آهسته (دبَّ)	ترسیم سرایت تدریجی و آرام این بیماری در روایت و اشارهٔ رخ‌دادن تفرقه پس از آگاهی و دانش (علم حق)

نتیجه‌گیری

بررسـی نظام اسـتعاری حسـد بـر روی تعدادی روایـات اخلاقی و سـاختار مفهومی آن در قـرآن کریـم، طبعـاً پرده از ژرفای بلاغی و معنایی متون دینی برمی‌دارد و حسـد را چون آفتی چندچهره نمایان می‌سـازد که ایمان، وحدت و سـعادت انسانی را به مخاطره می‌افکند که امری روشن در مطالعات دینی است. این مطالعه، روایاتی را مورد واکاوی قرار داد که حسد را بـا اسـتعاره‌هایی چون «آتش»، «نیرویی سـرکش»، «مـادهٔ فاسـدکننده» و «بیماری پنهان» بـه تصویر کشـیده اسـت. این اسـتعاره‌ها، از تبعیه تا مکنیـه، تخییلیه، تحقیقیـه، اصلیه و مطلقـه، نه‌تنهـا با ایجاز و فشـردگی، زشـتی این رذیلـت را در برابر دیدهٔ خـرد می‌نهند، بلکه بـا پیونـدی بیانـی و بلاغی، مخاطب را به تأمل در پیامدهـای ویرانگر آن وامی‌دارند؛ چراکه خاصیـت ایـن نـوع از کلام اسـت. در قرآن کریم، آیاتی چون آیهٔ ۵۴ سـورهٔ نسـاء، آیهٔ ۸ سـورهٔ یوسـف، آیهٔ ۹۰ سـورهٔ بقره و آیهٔ ۱۴ سـورهٔ شـوری، حسـد را انگیزه‌ای نفسـانی برای کفر، تفرقه

و قضاوت نادرست معرفی می‌کنند که ریشه در بدگمانی و انحصارطلبی دارد. هم‌افزایی مفهومی این آیات با روایات، حسد را به‌مثابهٔ حجابی ترسیم می‌کند که بصیرت را کور و قلب را به سوی تباهی می‌کشاند؛ بااین‌همه با کاوش در تعامل مفهومی میان روایات و قرآن، نشان داده شد که استعاره‌های حسد فراتر از آرایه‌های ادبی و ابزاری برای بیداری وجدان و هدایت اخلاقی است؛ گویی هر استعاره، خاری است که در جان حسود فرومی‌رود تا او را به سویی اصلاح رهنمون سازد. یافته‌ها حاکی از آن است که حسد با ایجاد تقابل‌های ارزشی میان خیر و شر، نور و تاریکی و وحدت و تفرقه، انسان را از فضل الهی محروم می‌سازد و جامعه را به پرتگاه فروپاشی اخلاقی می‌کشاند. از منظر کاربردی، این مطالعه مخاطبان را به بازنگری در نگرش‌های خود دعوت می‌کند و با افشای چهرهٔ واقعی حسد، راه را برای پرورش فضائل اخلاقی و تقویت همبستگی اجتماعی هموار می‌سازد.

سال دهم
شمارهٔ دوم
پیاپی: ۱۹
پاییز و زمستان
۱۴۰۵

منابع

قرآن کریم.
ابن بابویه، محمد بن علی (بی‌تا). ***«عیون أخبار الرضا علیه‌السلام»***، چاپ اول، تصحیح مهدی لاجورد. تهران: نشر جهان.
ابن حنبل، احمد بن محمود (۱۴۱۶ق). ***«مسند احمد بن حنبل»***، چاپ اول، تحقیق شعیب ارنووط. بیروت: مؤسسة الرسالة.
ابن سیده، علی بن اسماعیل (۱۴۲۱ق). ***«المحکم و المحیط الأعظم»***، چاپ اول، تحقیق عبدالحمید هنداوی. بیروت: نشر دارالکتب العلمیة.
ابن منظور، محمد بن مکرم (بی‌تا). ***«لسان العرب، بیروت»***، چاپ اول. بیروت: دارالفکر للطباعة و النشر و التوزیع.
ابوداود سجستانی، سلیمان بن اشعث (۱۴۲۰ق). ***«سنن أبی داود»***، چاپ اول، تحقیق سید محمد. قاهره: دارالحدیث.
اکبرپور کیاسری، فاطمه و مهدی غیاثوند (۱۴۰۱ش). "بینامتنیت و مسأله زبان دین"، ***دوفصلنامه پژوهش‌های مابعدالطبیعی***، شمارهٔ ۶، سال سوم، ۷-۳۷.
بَشَری ترشیزی، زهرا و علی ایزانلو (۱۳۹۹). "تحلیل استعاری احساس حسد در روایات معصومین علیهم‌السلام"، ***علوم قرآن و حدیث***، ۵۲ (۲)، ۳۱-۵۲.

doi: 10.22067/jquran.2020.40095

جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۸). ***«تفسیر تسنیم»***، تحقیق علی اسلامی. قم: مرکز بین‌المللی اسراء، چاپ هشتم.
جوهری، اسماعیل بن حماد (۱۴۰۴ق). ***«الصحاح»***، چاپ سوم، تحقیق احمد عبدالغفور عطار. بیروت: نشر دار العلم للملایین.
حمیری، نشوان بن سعید (۱۴۲۰ق). ***«شمس العلوم و دواء کلام العرب من الکلوم»***، چاپ اول، تحقیق: حسین عمری. دمشق: دارالفکر.
دحداح، انطوان (۱۳۸۵). ***«فرهنگ اصطلاحات صرف و نحو عربی»***، چاپ دوم، ترجمهٔ ابوالفضل علامی. قم: نشر ظفر.
دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۹۰). ***«لغت‌نامه: فرهنگ متوسط دهخدا»***، چاپ دوم. تهران: نشر دانشگاه تهران - مؤسسه انتشارات و چاپ.
زبیدی، ابوالفیض مرتضی (۱۴۱۴ق). ***«تاج العروس من جواهر القاموس»***، چاپ اول، تحقیق علی شیری. بیروت: دارالفکر.
زمردیان، رضا (۱۳۷۳). ***«فرهنگ واژه‌های دخیل اروپایی در فارسی «همراه با ریشه هر واژه»***، چاپ اول. مشهد: مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی.
سید قطب (۱۴۰۸ق). ***«فی ضلال القرآن»***، چاپ پانزدهم. بیروت: دار الشروق.
شرتونی، سعید (۱۳۷۴). ***«أقرب الموارد فی فصح العربیة و الشوارد»***، چاپ اول. تهران: نشر منظمة الاوقاف و الشؤون الخیریة دارالأسوة للطباعة و النشر.
صاحب بن عباد (۱۴۱۴ق). ***«المحیط فی اللغة»***، چاپ اول، تحقیق محمدحسن آل یاسین. بیروت: نشر عالم الکتب.
صفایی، غلامعلی (۱۳۸۷). ***«ترجمه و شرح مغنی الأدیب»***، چاپ هشتم. قم: نشر قدس.
صفوی، کوروش (۱۳۹۹). ***«درآمدی بر معناشناسی»***، چاپ ششم. تهران: نشر سوره مهر.
طباطبایی، محمدحسین (۱۳۷۸). ***«المیزان»***، چاپ یازدهم، ترجمهٔ محمدباقر موسوی. قم: جامعه مدرسین.
طبرسی، فضل بن حسن (۱۴۰۸ق). ***«مجمع‌البیان»***، چاپ دوم، تصحیح فضل‌الله یزدی طباطبایی. بیروت: نشر دارالمعرفة.
طبری لالکایی، هبه الله بن حسن (۱۴۲۶ق). ***«شرح أصول إعتقاد أهل سنة و الجماعة»***، چاپ نهم، تحقیق أحمد سعد غامدی. ریاض: نشر دار طیبه.
عبد الغنی، ایمن امین (۱۴۲۲ق). ***«النحو الکافی»***، چاپ سوم، تصحیح رمضان عبدالتواب، اسکندریه. مصر: نشر دار ابن خلدون.
علوی‌مقدم، محمد (۱۳۸۸). ***«معانی و بیان»***، چاپ نهم. تهران: انتشارات سمت - مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی.

فراهیدی، خلیل بن احمد (۱۴۰۹ق). ***«العین»***، چاپ دوم. قم: دارالهجرة.
فیروزآبادی، محمد بن یعقوب (۱۴۱۵ق). ***«القاموس المحیط»***، چاپ اول. بیروت: نشر دار الکتب العلمیة.
قائمی‌نیا، علیرضا (۱۴۰۲). ***«بیولوژی نص و نشانه‌شناسی و تفسیر قرآن»***، چاپ چهارم. تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
قائمی‌نیا، علیرضا (۱۴۰۳). ***«استعاره‌های مفهومی و فضاهای قرآن»***، چاپ پنجم. تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
لیتل مور، جنت، تیلور، جان آر (۱۴۰۱). ***«زبان‌شناسی شناختی نظریه‌ها و کاربردها»***، چاپ اول، برگردان: پارسا بامشادی، شادی انصاریان. تهران: نشر بوی کاغذ.
مغنیه، حبیب یوسف (۲۰۰۴م). ***«الوافی فی النحو والصرف»***، چاپ دوم. بیروت: نشر دار و مکتبة الهلال.
مکارم شیرازی، ناصر و دیگران (۱۳۸۶). ***«الأخلاق فی القرآن»***، چاپ سوم. قم: مدرسة الإمام علی بن أبی طالب.
ـــــــــــــــ (۱۳۷۴). ***«تفسیر نمونه»***، چاپ سی و دوم. تهران: دارالکتاب الإسلامیة.
موسوی فندرسکی، ابوطالب بن میرزابیک (۱۳۸۱). ***«رساله بیان بدیع»***، چاپ اول. اصفهان: دفتر تبلیغات اسلامی.
مهنا، عبدالله علی (۱۴۱۳ق) ، چاپ اول. ***«لسان اللسان»***. بیروت: دارالکتب العلمیة.
نویدی باغی، سکینه، ایزانلو، علی، قائمی‌نیا، علیرضا، آزاد، علیرضا (۱۴۰۰). «آمیزه‌های استعاری و استعاره‌های زنجیری» ، ***ذهن***، ۲۲ (۸۸) , ۹۵-۱۲۴.
ولی‌زاده، ابوالقاسم، ولی‌زاده، محمدمهدی (۱۳۹۹). «پیامدشناسی حسد از منظر قرآن و روایات»، ***فصلنامهٔ علمی پژوهشی مطالعات اخلاق کاربردی***، ۱۶(۳۸)، ۳۷-۵۹.

doi: 10.22081/jare.2020.56659.1490

هاشمی، احمد (۱۳۹۷). ***«جواهرالبلاغة»***، چاپ یازدهم. قم: مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه.
هاشمی، زهره (۱۳۸۸). «نظریه استعاره مفهومی از دیدگاه لیکاف و جانسون»، ***ادب پژوهی***، ۴ (۱۲)، ۱۴۰-۱۱۹.
هداوند میرزایی، صغری (۱۳۹۹). ***«معنی‌شناسی واژه حسد در قرآن»***، استاد راهنما: استاد راهنما: حسین رحمانی تیرکلایی و استاد مشاور: رحیم آقا علی. تهران: دانشگاه پیام‌نور استان تهران، مرکز پیام‌نور ورامین.
همتی، محمدعلی، شیروانی شیری، علی (۱۴۰۰). «آثار و پیامدهای حسد در تعاملات فردی و اجتماعی در آموزه‌های قرآنی»، ***علوم تربیتی از دیدگاه اسلام***، ۹(۱۶)،۱۷۹-۲۰۳.

doi:10.30497/edus.2020.239110.1387

هوایی، کبری، فلاح، محمدجواد (۱۳۹۹). «تبیین تأثیر مُخرّب حسد بر ساحت معرفتی و عاطفی ایمان»، ***فصلنامهٔ اخلاق پژوهی***. ۳ (۸)، ۱۳۱-۱۱۱.
George Lakoff and Mark Johnsen (2003) Metaphors we live by, London: The university of Chicago press.

References

The Holy Quran.
Ibn Babawayh, Muhammad ibn Ali, (undated): ʿUyūn Akhbār al-Riḍā (Narratives of al-Ridha, peace be upon him), edited by Mahdi Lajvardi, Tehran, Jahan Publishing, First Edition. [In Arabic]
Ibn Hanbal, Ahmad ibn Mahmoud, (1416 AH): Musnad Ahmad ibn Hanbal, edited by Shuayb Arnout, Beirut, Al-Resalah Foundation, First Edition. [In Arabic]
Ibn Sīdah, Ali ibn Ismail, (1421 AH): Al-Muḥkam wa al-Muḥīṭ al-Aʿẓam, edited by Abdul Hamid Hindawi, Beirut, Dar al-Kutub al-Ilmiyya, First Edition. [In Arabic]
Ibn Manẓūr, Muhammad ibn Mukrim, (undated): Lisān al-ʿArab, Beirut, Dar al-Fikr for Printing, Publishing and Distribution, First Edition. [In Arabic]
Abū Dāwūd Sijistānī, Sulaymān ibn Ashʿath, (1420 AH): Sunan Abi Dawud, edited by Sayyid Muhammad, Cairo, Dar al-Hadith, First Edition. [in Arabic]
Akbarpour Kiyasari, Fatemeh; Ghiasvand, Mahdi, (1401 SH): Intertextuality and Religious Language, Biannual Journal of Metaphysical Investigations, No. 6, Year 3, pp. 3-37. [In Persian]
Bashari Torshizi, Zahra; Izanloo, Ali, (1399 SH): Metaphorical Analysis of the envy in the narrations of the Infallibles (pbuh), Journal of Quranic and Hadith Studies, 52(2), pp. 31-52. [In Persian]
Javadi Amoli, Abdullah, (1388 SH): Tafsir Tasnim, Edited by Ali Eslami, Qom, International Center of Isra, 8th Edition. [In Persian]
Jauhari, Ismail ibn Hammad, (1404 AH): Al-Sihah, Edited by Ahmad Abdulghafour Attar, Beirut, Dar al-Ilm for Millions, 3rd Edition. [In Arabic]
Humayri, Nashwan ibn Saeed, (1420 AH): Shams al-ʿUlum wa Dawāʾ Kalam al-ʿArab min al-Kulum, Damascus, Edited by Hussein Amri, Dar al-Fikr, First Edition. [In Arabic]
Dahdah, Antwān, (1385 SH): Dictionary of Arabic Morphological and Syntactical Terms, Translator: Abolfazl Allami, Qom, Zafar Publishing, 2nd Edition. [In Persian]
Dehkhoda, Ali Akbar, (1390 SH): Lughatnama: Dehkhoda's Medium Dictionary, Tehran, University of Tehran Press, 2nd Edition. [In Persian]
Zabidi, Muhammad ibn Muhammad, (1414 AH): Taj al-ʿUrus min Jawahir al-Qamus, Edited by Ali Shiri, Beirut, Dar al-Fikr, First Edition. [In Arabic]
Zamordiyan, Reza, (1373 SH): Dictionary of Borrowed European Words in Persian "Along with the Origin of Each Word", Mashhad, Astan Quds Razavi Publication Institute, First Edition. [In Persian]
Sayyid Qutb (1408 AH): Fi Ẓilal al-Qur'an, Beirut, Dar al-Shorouq, 15th Edition. [In Arabic]
Shartuni, Saeed, (1374 SH): Aqrab al-Mawarid fi Fusha al-ʿArabiyya wa al-Shawārid, Tehran, Organization of Awqaf and Charity Affairs, Dar al-Oswah for Printing and Publishing, First Edition. [In Arabic]
Sahib ibn Abbad, (1414 AH): Al-Muḥīṭ fi al-Lughah, Edited by Muhammad Hassan Al-Yasin, Beirut, Alam al-Kutub Publishing, First Edition. [In Arabic]
Safaei, Gholamali, (1387 SH): Translation and Commentary of Mughni al-Adib, Qom, Quds Publishing, 8th Edition. [In Persian]
Safavi, Kourosh, (1399 SH): Introduction to Semantics, Tehran, Soureh Mehr Publishing, 6th Edition. [In Persian]
Tabatabai, Muhammad Husayn, (1378 SH): Al-Mizan, Translated by Muhammad Baqir Mousavi, Qom, Society of Teachers, 11th Edition. [In Persian]
Tabarsi, Fazl ibn Hasan, (1408 AH): Majma' al-Bayan, Edited by Fazlallah Yazdi Tabatabai, Beirut, Dar al-Ma'arifah, 2nd Edition. [In Arabic]
Tabari Lalkai, Hebatollah ibn Hasan, (1426 AH): Sharh Usul I'tiqad Ahl al-Sunnah wa al-Jama'ah, Edited by Ahmad Saad Ghamdi, Riyadh, Dar Taybah Publishing, 9th Edition. [In

Persian]
Abd al-Ghani, Ayman Amin, (1422 AH): Al-Nahw al-Kafi, Edited by Ramadan Abd al-Tawab, Alexandria, Egypt, Dar Ibn Khaldun, 3rd Edition. [In Arabic]
Alavi Moghadam, Muhammad, (1388 SH): Ma'ani wa Bayan, Tehran, SAMT Publications - Center for Research and Development of Humanities, 9th Edition. [In Persian]
Al-Farahidi, Khalil ibn Ahmad, (1409 AH): Al-Ayn, Qom, Dar al-Hijrah, 2nd Edition. [In Arabic]
Fayrouzabadi, Muhammad ibn Ya'qub, (1415 AH): Al-Qamus al-Muḥīt, Beirut, Dar al-Kutub al-Ilmiyya, First Edition. [In Arabic]
Qaeminia, Alireza, (1402 SH): Biology of Text and Semiotics and Interpretation of the Quran, Tehran, Research Institute of Culture and Islamic Thought Publications, 4th Edition. [In Persian]
Qaeminia, Alireza, (1403 SH): Conceptual Metaphors and Spaces of the Quran, Tehran, Research Institute of Culture and Islamic Thought Publications, 5th Edition. [In Persian]
Littlemore Janet, Taylor John R., (1401 SH): Cognitive Linguistics: Theories and Applications, translated by Parsa Bamshadi, Shadi Ansarian, Tehran, booye kaghaz Publishing, First Edition. [In Persian]
Mughniyah, Habib Youssef, (2004 AD): Al-Wafi fi al-Nahw wa al-Sarf, Beirut, Dar wa Maktaba al-Hilal, 2nd Edition. [In Arabic]
Makarem Shirazi, Naser et al., (1386 SH): al-ʾAḫlāq fī al-Qurʾān (Ethics in the Quran), Qom, Imam Ali ibn Abi Talib School, 3rd Edition. [In Arabic]
_____, (1374 SH): Tafsir Namuneh, Tehran, Dar al-Kitab al-Islamiyyah, 32nd Edition. [In Persian]
Mousavi Funderski, Abutaleb ibn Mirza Bik, (1381 SH): Risalah Bayan Badi', Isfahan, Islamic Propagation Office, First Edition. [In Persian]
Mohanna, Abdullah Ali, (1413 AH): Lisān al-Lisān, Beirut, Dar al-Kutub al-Ilmiyya, First Edition. [In Arabic]
Navidi- Baghi, Sakineh; Izanloo, Ali; Qaeminia, Alireza; Azad, Alireza, (1400 SH): Metaphoric Amalgams and Metaphoric Chains, Zehn Journal, 22(88), pp. 95-124. [In Persian]
ValiZadeh, Abolghasem; ValiZadeh, Mohammad Mahdi, (1399 SH): Examining the consequences of jealousy from the perspective of the Qur'an and the books of hadith, Quarterly Scientific Journal of Applied Ethics Studies, 16(38), pp. 37-59. [In Persian]
doi: 10.22081/jare.2020.56659.1490
Hashemi, Ahmad, (1397 SH): Jawaher al-Balaghah, Qom, Center for Management of Seminaries, 11th Edition. [In Arabic]
Hashemi, Zohreh, (1388 SH): Conceptual Metaphor Theory from the Perspective of Lakoff and Johnsen, Adab Pazhouhi, 4(12), pp. 119-140. [In Persian]
Hadavand Mirzaei, Soghra, (1399 SH): Semantics of the Word "Jaelousy" in the Quran, Supervisor: Hossein Rahmani Tirkolaei, Co-Supervisor: Rahim Agha Ali, Payam Noor University, Tehran Province, Varamin Branch. [In Persian]
Hemati, Mohammad Ali; Shirvani Shiri, Ali, (1400 SH): Effects and Consequences of Jealousy on Individual and Social Interactions in Quranic Teachings, Quarterly Journal Islamic Perspective on Educational Science, 9(16), pp. 179-203. [In Persian]
Havasi, Kobra; Fallah, Mohammad Javad, (1399 SH): An Account of the Fatal Impact of Envy on Epistemic and Emotional Dimensions of Faith, Quarterly Journal of Moral Studies, 3(8), pp. 111-131. [In Persian]
George Lakoff and Mark Johnson (2003), "Metaphors We Live By," London: The University of Chicago Press.y, London: The University of Chicago Press.